

УДК 009:168.522

ІДЕОЛОГІЧНА МОБІЛІЗАЦІЯ: РИЗИКИ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА**Наталія Рибка**

Анотація. «Ідеологічна мобілізація» є соціальною технологією та, певним чином, формує, спрямовує, орієнтує суспільну свідомість. Явище потребує визначення, систематизації, а, як впливова суспільна практика та технологія, підлягає ретельному вивченню та встановленню контролю над нею. Серед численних методів та різновидів ідеологічної мобілізації ми виокремили такі, що пов'язані із психологією впливу на людей довкілля (у нашому випадку це архітектура та ландшафт міст). На конкретному прикладі (місто Одеса, площа-сквер «Куликове поле») ми визначили елементи історичної пам'яті, які зафіксовані в архітектурному ансамблі площі-скверу, та проаналізували які ідеологічні впливи вони мають. Наше дослідження сприятиме визначенню подібних ризиків внаслідок «ідеологічної мобілізації» архітектурним середовищем сучасних міст, спрямовувати їх впливи, нівелювати негативні.

Ключові слова: ідеологія, мобілізація, ідеологічна мобілізація, технології ідеологічної мобілізації, міське середовище.

Вступ

У світі ідеологічних та політичних процесів, що проходять в Україні, досить помітним виявляється явище «ідеологічної мобілізації». Проблема у тому, що на науковому рівні поняття «ідеологічна мобілізація» не широко представлене, прояви «ідеологічної мобілізації» не розпізнаються, як такі, у мас-медіа й у суспільній свідомості.

Адже поняття «ідеологічна мобілізація», як й «мобілізація», сьогодні сприймається часто безпосередньо, як те, що має пряме відношення до війни, а тому болісно. Словосполучення «ідеологічна мобілізація» постає певним табу, що гальмує розвиток знань про неї.

Визначення «ідеологічної мобілізації». Огляд літератури

У цих психічних станах та суспільному напруженні губиться багато інших смислів, якими людська практика наповнила поняття «ідеологічна мобілізація», та близького за змістом, «мобілізація».

Нагадаємо, що трансформацію та розширення розуміння поняття «мобілізація», як таке, що означає не тільки призов на дійсну військову службу, було впроваджено Е. Юнгером (Jungel,1930). Він пропонує концепт «тотальної мобілізації», що виступив у якості концепції нового світоустрою, обґрунтування нової соціальної антропології, в якій поставав образ людини епохи надзвичайних ситуацій, та відхід від вузько-мілітаристського сенсу поняття.

Крейг Дженкінс (Jenkins,1983), розглядаючи теорію мобілізації ресурсів, представляє її як альтернативну інтерпретацію соціальних рухів. Дослідник конкретизує мобілізацію, як процес, за допомогою якого група забезпечує колективний контроль над ресурсами, необхідними для здійснення колективних дій (Дженкінс,1983:532-533). Далі він простежує виникнення та недавні суперечки, спричинені цією новою перспективою, а подальший розвиток теорії мобілізації ресурсів пропонує розглядати у двох напрямках: розширенні теорії державного устрою для боротьби з різними режимами, у тому числі з розвитком

неокорпоративізму, та розвитку теорій соціально-психологічного розуміння мобілізації. Саме цей сенс «мобілізації» для нас буде головним.

Зміст поняття «мобілізація» розширився, та став чимсь значно більшим чим призов на дійсну військову службу: це й програми перебудова світу, й приведення у рух сили волі, такий стан, коли концентруються внутрішні можливості, резерви, щоб виконати будь-яку важливу задачу (психологічна мобілізація) та інші. Отже, поняття «мобілізація» практично втратило свій первісний сенс, та зблизилося за змістом із поняттям «психологічна мобілізація» (Душков&Королев&Смирнов,2005.).

Хоча, можна помітити, що й досі термінологічної конкретизації та упорядкування у системі понять «мобілізація», «психологічна мобілізація», «ідеологічна мобілізація» та інших споріднених, не мається, можливо це пов'язано із відносною новизною та виникненням соціальних технологій, які стоять за цими поняттями. Сучасні дослідники поняття «мобілізація» та його похідні («психологічна мобілізація», «ідеологічна мобілізація» тощо) використовують як синоніми, без фіксації значеннєвих нюансів, так Майкл Енслі (Ensley,2012) хоча й говорить про «мобілізацію», досліджує можливості мобілізації громадян на виборах, при цьому у його роботі йдеться вже не про призов до армії, а про «мобілізацію» як про «психологічну мобілізацію» (як приведення у рух мас із метою здійснення якихось колективних дій).

Показовими та типовими є дослідження, наприклад, І. Л. Измайлова, Г. П. Лежави (Измайлов,2002; Лежава,2000), у яких автори використовують поняття «етнічної мобілізації», «національної мобілізації» без термінологічної конкретизації, безвідносно до понять «мобілізація», «психологічної мобілізації», «ідеологічної мобілізації», цілком концентруючись на технологічній стороні.

У дослідженнях Вольфрама Ветте (Ветте,1997), І. Я. Тодорового та Н. Ю. Тодорової (Тодоров&Тодорова,2016) йдеться про психологічну мобілізацію, але, на наш погляд, за змістом це «ідеологічна мобілізація»:

- Вольфрам Ветте (Ветте,1997) не вводить дефініцію «психологічної мобілізації», але контекстуально, стан добровільної покори, у які були введені широкі маси населення Германії, під впливом нацистської пропаганди, більш відповідає поняттю «ідеологічна мобілізація»;

- у дослідженні І. Я. Тодорового та Н. Ю. Тодорової використовується визначення: «визначимо психологічну мобілізацію як тимчасову активізацію якостей особистості (головним чином моральних і вольових), що допомагають високоякісному виконанню певної діяльності. Її мета – не формування стійких властивостей особистості (це задача психологічної підготовки), а формування на основі властивостей особистості певних і корисних для очікуваної або діяльності психічних станів, що виконується. Цей стан, посилюючи (нехай хоч би і тимчасово) потрібні властивості особистості, забезпечує більш успішне виконання діяльності» (Тодоров&Тодорова,2016:24), таким чином, зрозуміло, що особливі психічні стани штучно викликаються для реалізації певної діяльності, знову ж таки, з контексту, мається на увазі – діяльність на ідеологічних засадах.

Таким чином, ми пропонуємо відрізнати змісти понять «мобілізація», «психологічна мобілізація», «ідеологічна мобілізація». Пропонуємо таке визначення

«ідеологічної мобілізації», яка є окремим випадком психологічної мобілізації, – це явище суспільної та індивідуальної свідомості, що полягає у тимчасове введення індивіда/або групи у стан концентрації волі, внутрішніх можливостей та резервів із метою виконання завдання, яке має ідеологічну природу.

Оскільки явище «ідеологічної мобілізації» виступає як соціальна технологія, то можливості, потенціали, ризики (внаслідок домінування ідей тотального прагматизму) досліджуються більш активно, чим рефлексії над самою суттю цього феномену.

Пітер Дрейер (Dreier, 1982), розкриває можливості технологій «ідеологічної мобілізації» на прикладі конфлікту середини 1970-х років між американською діловою спільнотою та засобами масової інформації, які бізнесмени звинувачували у різкому зниженні суспільній довірі до великого бізнесу. Автор підкреслює, що дійсно засобами ідеологічної мобілізації бізнесовим кругам вдалося перетворити новини ЗМІ на «інструмент» великого бізнесу, зробити захисниками своїх корпоративних інтересів. Технології ідеологічної мобілізації мають таку велику ефективність, що бізнес використовував великі кошти, аби захистити себе та спробувати повернути кермо влади.

Дієвість та результативність «ідеологічної мобілізації» досліджена Дацишиною М. В. (Дацишина, 2011) на прикладі нацистській Германії. Дослідниця підкреслює, різні можливості та ефективність технологій «ідеологічної мобілізації»: антисемітизм, расизм, ксенофобія – «нейтралізовані»; нацизм був «гуманізований» та став респектабельним й тому соціально прийнятним. А проведені у 2001 р. опитування серед репрезентативної групи німців показали, що в пам'яті тих, хто пережив нацистські часи, нацизм не пов'язаний з насильством в суспільстві або переслідуванням євреїв.

Отже, можливості технологій ідеологічної мобілізації цікавлять дослідників та політтехнологів насамперед. Досліджуючи феномен ідеологічної мобілізації, науковці визначають її різноманітні засоби та технології: ідеологічні симулякри (Власенко, 2014), кібер-простір – мережеві комунікації, комп'ютери, DVD-диски, відеокасети, мобільні телефони (Cronin, 2006); спеціальні організації, такі як були створені у Туреччині – Товариство турецької мови, Турецьке історичне товариство та Народні будинки (Sefa Şmşek, 2007), та різного роду матеріальні ресурси (McGovern, 2009; Jenkins, 1983).

Серед виявлених технологій «ідеологічної мобілізації» Т. Т. Власенко виявляє специфічний інструмент ідеологічної мобілізації – «ідеологічні симулякри». Автор стверджує, що «ідеологічні конотації проявляються у різноманітних нематеріальних та матеріальних речах (архітектурні споруди, культові будівлі, мавзолеї, пам'ятники, прапори, партійна символіка тощо). Отже, сама архітектура може досліджуватися як у контексті соціального запасу знань, так й як об'єктивізації релігійної чи ідеологічної інтерпретації світу» (Власенко, 2014:16).

Дійсно, й закордонні, й вітчизняні фахівці (наприклад, Мусієздов, 2015; Oushakine, 2011; Рибка, 2014а; Стоюхина, 2016; Carroll, 2017) активно вивчають впливи процесів урбанізації, формування міського середовища, архітектури міста, ландшафтного планування, дизайну на процеси формування певного типу суспільної свідомості. Справедливість цього підтверджується діяльністю

Українського інституту національної пам'яті у відношення до політики декомунізації, а також низкою законодавчих актів по затвердженню політики декомунізації в Україні. Процеси декомунізації, як такі, що спрямовані на позбавлення від наслідків комуністичної та націонал-соціалістичної пропаганди, мають велику цінність для утвердження та зміцнення української державності.

Ми вважаємо такі розвідки найбільш перспективними, оскільки місто – це той чинник впливу, який діє непомітно, але постійно та на великі маси людей одночасно, при цьому мало враховується у різного роду заходах спрямованих на збереження національної безпеки.

Міське середовище: ідеологічні впливи та ризики

Як відомо, формування будь-якої національної ідеї та ідеології, як її конкретизації, як ми доводили раніше (Рибка, 2014b), йде на основі процесів стереотипізації. Взагалі, ідеологію можна тільки тоді назвати ідеологією, коли вона знаходиться на рівні стереотипу, коли велика частина населення переконана в її правильності, вірять в основні її положення. Одними з найбільш потужних, за своїм впливом, у країнах колишнього Радянського Союзу є ті стереотипи суспільної свідомості, які були сформовані у результаті штучного ідеологічного тиску у радянський період. Необхідно відзначити, що попри ідеологічного перевороту 1985-1991 років, критику, а потім повалення та демонізацію ідеології Радянського Союзу, у масовій свідомості збереглися типово-радянські, «совкові», стереотипи.

Елементи комуністичної ідеології міцно зціплені із нашим сучасним буттям та продовжують свій вплив завдяки довколишньому середовищу (Стоюхина, 2016). Психологія впливу довколишнього середовища (енвайронментальна психологія) активно вивчається ще з минулого століття. Підкреслимо, що практика використовувати психологічний вплив навколишнього середовища на індивіда або/чи групи настільки ефективна, що на побутовому рівні використовується активно та, практично, кожним: на свята люди прикрашають свої помешкання, будівлі створюючи «святковий настрій», тобто таке середовище, яке повинне змусити радіти, відчувати задоволення тощо. У часи скорботи люди також вносять певні зміни у своє середовище, для того, щоб підтримати та мобілізувати відповідні емоційні стани.

Технології передавати, формувати та насаджувати ті чи інші ідеологічні установки мовою архітектури добре відомі та здавна й широко використовувалися. Як й тисячі років назад, так й зараз, найчастіше будівлі та споруди з'являються за бажанням однієї людини, яка бажає підтвердити свій високий статус. У наші часи архітектура та міський простір грає роль реклами, агітації, ідеологічної листівки того чи іншого бренду, режиму. Отже, чим сильніша влада тим більш ідеологічно навантаженим є міський простір.

Підкреслимо той факт, що в історії людства символіку архітектури здавна активно використовували у політичних та ідеологічних цілях. Вже у часи, описані у П'ятикнижжі Моїсея, при завоюванні території сусіднього племені, знищувалися їх священні об'єкти. У стародавньому світі існувало поняття «знищення пам'яті»: історія про Вавилонську вежу, або зикурат Етеменанкі («Наріжний камінь небес та землі»). Будівництво Вавилонської вежі мало ідею замаху на велич Бога, та Бог, згідно зі своїми намірами, не допустив цього.

У Стародавньому Єгипті новий фараон іноді з різних причин намагався знищити всі записи й усі спогади про свого попередника, а також знищити його художні зображення й статуї, або переробити статуї й малюнки під зображення самого себе. Так, наприклад, нащадки знищили майже всі матеріальні пам'ятники, присвячені фараону Ехнатона, який намагався послабити владу єгипетських жерців й для цього намагався замінити культу численних богів культом бога сонця – Атона.

У Римській республіці, а потім і в Римській імперії, існував закон про знищення пам'яті – *Damnatio memoriae* (лат. Прокляття пам'яті) – особлива форма посмертного покарання, що застосовувалася в стародавньому Римі до державних злочинців. Будь-які матеріальні свідчення про існування злочинця – найменування вулиць, форумів та амфітеатрів, храми, статуї, настінні чи надгробні написи, згадки у законах й літописах – підлягали знищенню, опоганюванню, щоб стерти пам'ять про померлого.

Приблизно те ж саме відбувалося й у наступні історичні епохи. Християни в Римі, поки були слабкі, жили в сусідстві з язичницькими храмами, але коли християнство стало державною релігією, статуї, які були об'єктом поклоніння, знищувалися нещадно.

У період Паризької Комуни була знищена Вандомська колона, взагалі все, що пов'язує з минулим. У 1789 році була захоплена та пізніше (1791 році) зруйнована Бастилія. Руйнування Бастилії стало символом пориву народу до свободи – у Франції цей день й сьогодні відзначають як національне свято. Навіть каміння її стін й веж були продані, їх вставляли у золото та робили прикраси.

Підкреслимо, що у сучасній історії символічне руйнування будівель, споруд, навіть цілих міст не припинилось: руйнування Берліну після поразки гітлерівської Германії; культурна революція у Китаї, коли було знищено велику кількість навіть рецептів приготування традиційних страв; війна із релігійними екстремістами на Близькому Сході, привела до катастрофічних наслідків для Сирії та Іраку, але й там ми можемо спостерігати колосальну й, багато у чому, непоправну шкоду, нанесену бойовиками культурної спадщини держав Близького Сходу. Фактично бойовики, які орудують на Близькому Сході, знищують історію численних народів, що жили на цій древній землі, але їх дії продиктовані ідеологічними причинами – вони борються із ворожими для них релігіями та ідеями.

Зрозуміло, що ми не виправдовуємо вандалізм, але лише намагаємось цими прикладами, по-перше, визначити у якій мірі зміни у середовищі міста здатні впливати на колективну психіку, та, по-друге, підкреслити ідеологічний потенціал, що має міське середовище.

Разом із тим дивують заяви прокомуністичних діячів, які критикують політику декомунізації, адже у Радянському Союзі ретельно реалізовували концепцію «соцміст», яке було місцем реалізації функції контролю та управління, що передбачає формування «радянської людини». Згідно веберівському підходу, на міську спільноту, як обов'язковий атрибут міста, активно впливали (Мусієздов,2015; Oushakine,2011; Стоюхина,2016).

З цього приводу неможливо не згадати декрет «Про монументальну пропаганду», у якому йдеться про необхідність зняття з площ та вулиць та частиною перенесення у склади, частиною використання утилітарного характеру

тих пам'ятників, що споруджені на честь царів та їх слуг. Оскільки для нового суспільства потрібно не тільки знищення старих пам'ятників як символів подій й ідеалів попередніх епох, але й нова історія і нові символи цієї історії, то приймається рішення мобілізувати художні сили та організувати широкий конкурс з вироблення проектів пам'ятників, мусять ознаменувати великі дні Російської Соціалістичної Революції.

І якщо розуміння про ідеологічне навантаження будівель, споруд, малих архітектурних форм тощо у влади є, то про необхідні масштаби цих змін, згідно із планами декомунізації, неадекватні. Як показує історичний досвід людства, для швидкого (у межах одного-двох поколінь) руйнування потужної ідеологічної системи, яка закріплювалась вичерпне усіма засобами, знесення пам'ятників та перейменування вулиць занадто незначний, впливи їх на суспільну психіку мінімальні.

У протигагу цьому, Російська влада цілком підтримує ідею необхідності великих масштабних змін у міському середовищі, в архітектурі міст тощо, для швидкого досягнення ідеологічної мети, а тому активно втручається в архітектурні та палацові ансамблі у анексованому Криму, здійснює швидкісне будівництво моста через Керченську протоку. Зрозуміло, що таким чином реалізується ідеологічна складова масштабних будівництв (як добре відомі усьому світові Великі будівництва комунізму – глобальні проекти радянського уряду: магістралі, канали, станції, водосховища). Отже, дійсно, серед сучасних технологій російської пропаганди найбільш впливовою Дженніфер Дж. Керол (Carroll,2017) вважає візуальні образи. Дослідниця констатує, що технології інформаційної війни спираються на здатність образів запускати чинні поняття та наративи у розум глядача. Чим більше пропагандистських зображень створюється, тим більше у свідомості людей закріплюються ідеологічні установки, певний світогляд, що стоять за цими образами, заявляє авторка.

На відміну від влади Росії, влада України лояльно відноситься до елементів комуністичної символіки у міському ансамблі: на центральних вулицях зберігається надлишок зірок, серпів, молотів й іншого, у дворах і всередині будівель залишається чимало ідеологічної спадщини тієї країни. Не будем переважувати роботу прикладами, наведемо лише один, на наш погляд найбільш одіозний: радянські зірки на фасаді будівлі СБУ в Одесі (див. фот. 1,2).

Фот. 1. Будівля Управління Служби безпеки України в Одеській області, Одеса, вул.Єврейська,43

Фот. 2. Радянські зірки на фасаді будівлі Управління Служби безпеки України в Одеській області, Одеса, вул.Єврейська,43

Аналіз ризиків «ідеологічної мобілізації» міста Одеси

Оцінка можливостей та ризиків, які породжують технології «ідеологічної мобілізації», ми розглянемо на прикладі локації, де відбувались трагічні події 2 травня 2014 в Одесі. Підкреслимо, що у цьому дослідженні ми не акцентуємо увагу на політичній оцінці події, ми аналізуємо ситуацію з однією метою: створити надійні методи виявлення потенційно ризикогених локацій міського середовища, для недопущення подібного у майбутньому у будь-якому місті!

Спираючись на все вище сказане, зробимо спробу оцінити міський простір на предмет присутності ідеологічної компоненти в архітектурному середовищі площі-скверу Куликове поле в Одесі, тому почнемо з розгляду фізичного оточення (архітектура будинків закладів влади, ступінь відкритості-закритості конструкцій внутрішнього дизайну, розміру й просторової структури тощо).

Починаючи виявляти чинники «ідеологічної мобілізації» засобами міського середовища, підкреслимо, що площа-сквер Куликове поле мало піддалась змінам за майже 30 років Незалежності України. Площа й досі є прикладом типової

радянського ідеологічно навантаженого міського простору, а адміністративна будівля нині Дому Профспілок (у минулому Обласний комітет КППС), є прикладом «Ідеальної» радянської урядової будівлі (див. фот. 3,4).

Фот. 3. Одеса. Площа ім. Жовтневої революції. 1977 р

Фот 4 Кулікова площа, наші часи

Розглянемо «історичне минуле» площі: з початку ХХ століття місцевість сучасного Куликового поля знаходилися за межею міста, а у 1826 році поблизу було збудовано першу міську тюрму, у зв'язку із цим на Куликовому полі неодноразово ховали померлих в'язнів. Починаючи із 1918 року Куликове поле перетворилося у братську могилу, тут були поховані жертви січневого повстання, репресовані «денікінці», учасники «процесу 17-ти», учасники оборони міста 1941 року та захоплення міста 1944 року, аби вшанувати похованих тут були встановлені пам'ятники.

Були спроби використовувати Куликове поле для культурних заходів: наприкінці ХІХ — початку ХХ століття на Куликовому полі проводилися народні гуляння на свята, цю традицію місцева влада намагались відновити з 1990-х, але, дійсно популярного місця для відпочинку тут створити так й не вдалося. Куликове поле стало традиційним місцем проведення мітингів різноманітних партій. Таким чином, історично склалось, що все культурне в Одесі проходить у центрі міста, а все політичне на Куликовому полі.

Оскільки історичні контексти мають пряме відношення до такої практики як

«політика пам'яті», яка традиційно пов'язана, перш за все, з політикою мнемонічної цензури, тобто з практиками виборчого забування, заміщення й фрагментації (Oushakine, 2011:12), то, у нашому конкретному контексті, опрацювання радянського минулого у вигляді умовної або фізичної ідеологічної «зачистки» міського середовища, як способу реорганізації історії, не відбулося у повній мірі.

Як зазначають фахівці (Oushakine, 2011:12) дійсно, завдяки практиці «політики пам'яті», можливо розривати історичні стереотипи та шаблони суспільної свідомості, можливість цієї практики досить широка: від повного «забування» істотних елементів міської історії до повної трансформації фізичного та символічного силуету просторових структур недавнього минулого.

Окрім декількох спроб захопити територію площі (а це понад 10 гектарів) бізнесовими структурами для створення торговельного майданчика, це місце, яке, практично є обличчям міста, бо розташоване біля Центрального залізничного вокзалу, не викликає інтересу у міської влади. Міська влада не скористалась можливостями соціально-дискурсивної інженерії «політики пам'яті» для створення умов для «ідеологічної мобілізації» українських національних настроїв, піднесення українського національного духа, або, хоча б, до нівелювання радянських впливів. Для виробництва «ідеологічно осучасненої» пам'яті громадян незалежної України, завдяки знаковим місцям, було зроблено зовсім мало, а тому на Куликовому полі людина, наче у машині часу, опиняється у радянському періоді – сувора урядова будівля, голубі ялини, бруківка – здається, що й чорний «воронок» зараз під'їде!

Після історичного екскурсу здійснимо ландшафтно-візуальний аналіз сприйняття площі: на наш погляд, логічно виокремити такі два об'єкти – це Будинок профспілок Одеської області та площа перед ним.

Нагадаємо, що Будинок Профспілок монументальне п'ятиповерхове спорудження (архітектори Г. В. Топуз, Л. Н. Павловська, 1954-1958 роки.). Архітектура адміністративної будівлі виконана у традиціях південноукраїнського класицизму. Будівля, за задумом, урочиста та монументальна, що підкреслюється парадним портиком із рядом класичних колон та пілонів. Цієї ж меті слугують співвідношення гладких площини, ритмічність й конфігурація архітектурних елементів, пілонів та віконних прорізів, широкі центральні сходи й потужний цоколь (див. фот. 3,4).

Загальною відомою, що напрямки архітектурних ліній та мас створюють певний емоційний тон, мають експресивну цінність. Так, наприклад, горизонтальний напрямок символізує спокій, міцність, вагу, а також, й пасивність; а вертикальний напрямок символізує активність, зростання, велич, могутність, непереможність. Переважно вертикальні лінії урядових будівель, безсумнівно, призначені символізувати міць влади, та створювати відповідний емоційний стан у людини: людина відчуває слабкість, безсилля, покірність.

Колір також є потужним фактором впливу. Поєднання двох кольорів у декорування будівлі слугує декільком цілям: темний масивний цоколь та світла вертикально спрямована верхня частина спорудження викликає ілюзію більшої висоти, тобто підсилює завдання домінувати, нагромаджуватись над глядачем; червоно-коричневий колір масивного цоколю підтримує символіку форми та архітектурних та декоративних елементів будівлі, до того ж, червоний колір ще

більше спрямовує глядача до комуністичної символіки. На рівні масової психіки, червоний колір символічно пов'язаний з образом вогню, й можливо, що серед присутніх на заворушеннях 2014 року був той, у чий хворобливих фантазіях ці образи підштовхнули його/чи її до підпалу будівлі.

Другий компонент ансамблю площі-скверу Куликове поле – це широкий плац, перед будівлею, покритий бруківкою та обрамлений «урядовими блакитними ялинами».

Широкий відкритий міський майдан (плац) є специфічним об'єктом міського проектування. Особливе смислове підґрунтя мають й розміри простору, які обумовлюють специфічні умови сприйняття (розмитість далеких планів, «умовність огорож», побудова глибинної композиції, нове відчуття масштабу простору); й ландшафтні компоненти: зелень, небосхил, які відіграють досить активну роль у формуванні вигляду.

Світову відомість має, наприклад найбільший у світі майдан – Тяньаньмень (Китай), та зрозуміло, що розмір її має велике ідеологічне навантаження. Обертаючись на історію міст, а саме на генезу майданів міська площа походила від ринків (ринкові, як наприклад, Старосінна площа та Старобазарний сквер в Одесі), або від місця перед Собором (як, наприклад, Соборна площа в Одесі). Отже велика, активна центральна площа – показник міста, що успішно та динамічне розвивається. Пізніше, у сучасних містах, при плануванні, площі ставали штучними, відірваними від контексту та життя міста, створені з ідеологічних міркувань. Ми вже згадували історію площі-скверу Куликове поле, вона походить від пустиря, що використовувався, більшим чином як кладовище, та як плац для військових. Не зважаючи на неодноразові перетворення це місце й досі зберігає свою непривітну атмосферу.

Ансамбль, який створюють площа та будівля, зараз виглядає як музей минулому, як штучне зібрання радянських образів та символів, як анклав СРСР, що досі зберігається у сучасному місті. Отже, своєю типовою архітектурою, ландшафтним плануванням, символікою площа-сквер Куликове поле, всі роки незалежності України, була «вибухівкою уповільненої дії», яка притягує, створює відповідні психічні стани, закріплює стереотипи та провокує певні дії тих, хто ще й досі пропагує радянські цінності.

Навіть більше, протягом декількох років після пожежі у 2014 році, будівля стояла не відреставрована, фіксує у суспільній пам'яті трагічні події, закріплюючи та заглиблюючи негативні спогади, емоції, відчуття. З огляду на це, здійснюються процеси «ідеологічної мобілізації», хоч вже не радянської, але антиукраїнської. Відбувся процес зміщення контексту та трансформація символічного силуету просторової структури (майдану): адже радянські символи замінилися на знаки негативу до влади України, відповідальність за загиблих справедливо лежить на владних структурах.

Таким чином, весь ансамбль площі-скверу «Куликове поле» є активним агентом «ідеологічної мобілізації» комуністичної та антиукраїнської пропаганди, тому потребує негайного втручання. Одна із центральних міських площ – площа-сквер Куликове поле в Одесі повинна стати дружнім для людей простором, вона потребує створення публічних просторів., розгортання політики гуманізації

міського простору. У сучасних практиках урбаністики та містобудування опрацьовано багато методів та технологій, які із великим успіхом впроваджуються в Одесі: реконструкція, ревіталізація та оновлення занедбаних паркових зон та будівель (Старосінний сквер, Зелений театр у парку Шевченка, Стамбульського парку біля Потьомкінських сходів).

Висновки

Підсумовуючи підкреслимо, що міське середовище впливає на життєдіяльність людини, на його психічний стан. Таким чином, можливо керувати цими станами, реалізуючи різноманітні соціальні технології, наприклад, практику «ідеологічної мобілізації». Як ефективно суспільна практика, «ідеологічна мобілізація» породжує численні ризики: на прикладі міста Одеси ми довели, що будівлі, споруди, архітектурні ансамблі здатні бути потужними ретрансляторами недружньої ідеології.

Отже, моделювання безпечного, в ідеологічному плані, міського середовища – непросте завдання, як для влади, так й для громадянського суспільства. Тому потрібні додаткові, глибокі наукові дослідження проблем міського простору, завдяки яким він би активно створювався.

Список літератури

Ветте Вольфрам. 1997. Психологическая мобилизация немецкого населения 1933-1939. Вторая мировая война. Дискуссии. Основные тенденции. Результаты исследований: Пер. с нем. М.; «Весь Мир». URL: http://www.situation.ru/app/j_arpt_1008.htm. (дата останнього відвідування 13 червня 2018).

Власенко Т. Т. 2014. Ідеологічні симулякри як інструмент мобілізації громадян (український контекст). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології», (1091), С.13-16. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/242>. (дата останнього відвідування 2018).

Дацишина М. В. 2011. Идеологическая мобилизация молодежи: опыт нацистской Германии. Вестник высшей школы № 5. С. 81-96.

Декреты Советской власти. Том II. 17 марта – 10 июля 1918 г. М.: Гос. издат-во политической литературы, 1959. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/DEKRET/18-04-12.htm>. (дата останнього відвідування 30 червня 2018).

Душков Б.А., Королев А.В., Смирнов Б.А. 2005. Психологическая мобилизация. Энциклопедический словарь: Психология труда, управления, инженерная психология и эргономика. URL: <https://vocabulary.ru/termin/psihologicheskaja-mobilizacija.html> (дата останнього відвідування 2018).

Измайлов И. Л. 2002. Историческое прошлое как фактор национальной мобилизации. Единство татарской нации: материалы науч. конф. «Цивилизационные, этнокультурные и политические аспекты единства татарской нации», Казань, 7-8 июня 2002 г. АН РТ. Казань: Фэн, С. 57-75.

Лежава Г. П. 2000. Технологии этнической мобилизации. Из истории становления грузинской государственности (1987-1993 гг.) Москва. ЦИМО. 372 с.

Мусієздов О. О. 2015. Місто та міський спосіб життя: радянська соціологія як втілення веберівського підходу до аналізу міської ідентичності. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. № 1148, Вип. 34. С. 15-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhlSD_2015_1148_34_4. (дата останнього відвідування 30 травня

2018).

Рибка Н. М. (2014.) Национальные идеи и идеологии как системы стереотипов. Fenomen Rosji: pamię przeszłości i perspektywę rozwoju. Том 14. Кракów, – С. 163-171.

Рибка Н. М. Креативный простір учебных закладів (пост)соціалістичних міст. Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 34. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. – Київ: Видавництво Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, 2014. – С.48-52.

Стоюхина Н. Ю. 2016. Психология воздействия в советской психотехнике: 1920-1930-е гг. Монография. Ярославль: РИО: ЯГПУ, 429 с.

Тодоров І. Я., Тодорова Н. Ю. 2016. Психологічна мобілізація українського суспільства як чинник відновлення суверенітету України. Україна. Здоров'я нації. № 4/1 (41). С.24-32.

Carroll, J.J. 2017. Image and imitation the visual rhetoric of pro-russian propaganda The Ideology and Politics. Journal Post-Soviet Transit between Revolution and Restoration. Issue 2 (8), pp.36-79 URL: <https://ideopol.org/wp-content/uploads/2018/01/2.5.20ENG.20Carrol%20Prefinal.pdf>. (дата останнього відвідування 15 травня 2018).

Cronin, Audrey Kurth. 2006. Cyber-Mobilization: The New Levée en Masse. US Army War College. Parameters, Summer 36 (2), pp.77-87. URL: www.carlisle.army.mil/usawc/Parameters/06summer/cr... (дата останнього відвідування 17 травня 2018).

Dreier, Peter. 1982. Capitalists vs. the media: an analysis of an ideological mobilization among business leaders. Media, Culture and Society Volume: 4 issue: 2, pp.111-132. DOI 10.1177/016344378200400203.

Ensley, Michael J. 2012. Incumbent positioning, ideological heterogeneity and mobilization in U.S. House elections Public Choice 151. pp.43-61. DOI 10.1007/s11127-010-9733-3.

Jenkins, J. Craig. 1983. Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. Vol. 9: 527-553. DOI: 10.1146/annurev.so.09.080183.002523.

Junger Ernst. 1930. Die totale Mobilmachung. In: Krieg und Krieger (hrsg. v. Ernst Junger). Berlin. pp. 10-30.

McGovern, Stephen J. 2009. Mobilization on the Waterfront. The Ideological/Cultural Roots of Potential Regime Change in Philadelphia. Volume: 44 issue: 5, page(s): 663-694. DOI: 10.1177/1078087408323943.

Oushakine, Serguei Alex. 2011. Отстраивая историю: советское прошлое сегодня. Введение к тематическому блоку «Вместо памяти: Советское сегодня». Неприкосновенный запас 80. pp.10-16. URL: <https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/oushakine/files/330-33450351.pdf> (дата останнього відвідування 2 липня 2018).

Sefa Şmşek. 2007. «People's Houses» as a nationwide project for ideological mobilization in early Republican Turkey, Turkish Studies, 6:1, pp. 71-91, DOI: 10.1080/1468384042000339339.

Rybka Nataliia

IDEOLOGICAL MOBILIZATION: RISKS OF URBAN ENVIRONMENT

«Ideological mobilization» is a social technology that generates, directs, orients the public consciousness. The phenomenon needs to be defined, systematized, and, as an influential social practice and technology, subject to careful study and control over it.

Among the many methods and varieties of ideological mobilization, we have identified those related to the psychology of the impact of the environment (in our case, this is the architecture and the landscape of cities). On a concrete example (Odessa, Square «Kulikovoe

Pole»), we identified the elements of historical memory that were recorded in the architectural ensemble of Square, and analyzed the ideological influences they have. Our research will contribute to identifying such risks as a result of «ideological mobilization» of the architectural environment of modern cities, to direct their influence, to neutralize negative ones.

Key words: *ideology, mobilization, ideological mobilization, technologies of ideological mobilization, urban environment.*

Vette Volfram. (1997). Psihologicheskaya mobilizatsiya nemetskogo naseleniya 1933-1939. [Psychological mobilization of the German population] Vtoraya mirovaya voyna. Diskussii. Osnovnyie tendentsii. Rezultaty issledovaniy: Per. s nem. M.; «Ves Mir». URL: http://www.situation.ru/app/j_arp_t_1008.htm. (Accessed. 20.12. 2019)

Vlasenko T. T. (2014). Ideolohichni symuliakry yak instrument mobilizatsii hromadian (ukrainskyi kontekst). [Ideological simulacra as a tool for citizen mobilization (Ukrainian context).] Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Pytannia politolohii», (1091), S.13-16. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/242>. (Accessed. 20.12. 2019).

Dacishina M. V. (2011). Ideologicheskaya mobilizatsiya molodyozhi: opyt nacistkoy Germanii. [The ideological mobilization of youth: the experience of Nazi Germany.] Vestnik vysshej shkoly № 5. S. 81-96.

Dekrety Sovetskoy vlasti. [Decrees of the Soviet government] Tom II. 17 marta – 10 iyulya 1918 g. M.: Gos. izdat-vo politicheskoy literatury, (1959). URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/DEKRET/18-04-12.htm>. (Accessed. 20.12. 2019)

Dushkov B.A., Korolev A.V., Smirnov B.A. (2005). Psihologicheskaya mobilizatsiya. [Psychological mobilization.] Enciklopedicheskij slovar: Psihologiya truda, upravleniya, inzhenernaya psihologiya i ergonomika. URL: <https://vocabulary.ru/termin/psihologicheskaja-mobilizatsija.html> (Accessed. 20.12. 2019)

Izmajlov I. L. (2002). Istoricheskoe proshloe kak faktor nacionalnoj mobilizatsii. [The historical past as a factor in national mobilization] Edinstvo tatarskoj nacii: materialy nauch. konf. «Civilizacionnye, etnokulturnye i politicheskie aspekty edinstva tatarskoj nacii», Kazan, 7-8 iyunya 2002 g. AN RT. Kazan: Fen, S. 57-75.

Lezhava G. P. (2000). Tehnologii etnicheskoy mobilizatsii. Iz istorii stanovleniya gruzinskoj gosudarstvennosti (1987-1993 gg.) Moskva. [Technologies of ethnic mobilization. From the history of the formation of Georgian statehood (1987-1993) Moscow] CIMO. 372 s.

Musiiezdov O. O. (2015). Misto ta miskiy sposib zhyttia: radianska sotsiolohiia yak vtillennia veberivskoho pidkholdu do analizu miskoi identychnosti. [City and urban lifestyles: Soviet sociology as an embodiment of the Weberian approach to the analysis of urban identity.] Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Sotsiolohichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody. № 1148, Vyp. 34. S. 15-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKHisD_2015_1148_34_4. (Accessed 30 travnia 2018).

Rybka N. M. (2014). Nacionalnye idei i ideologii kak sistemy stereotipov. Fenomen Rosji: pamiec przeszlosci i perspektywy rozwoju. Tom 14. Krakow, – S. 163-171.

Rybka N. M. Kreatyvnyi prostir uchbovykh zakladiv (post)sotsialistychnykh mist. [Creative space of educational institutions (post) socialist cities.] Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Vyp. 34. Seriya: Filosofiia, pedahohika, psykholohiia: Zbirnyk naukovykh prats. – Kyiv: Vydavnytstvo Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M.P. Drahomanova, 2014. – S.48-52.

Stoyuhina N. Yu. (2016). Psihologiya vozdejstviya v sovetskoy psihotekhnike: 1920-1930-e gg. Monografiya. Yaroslavl: RIO: YaGPU, 429 s.

Todorov I. Ya., Todorova N. Yu. (2016). Psykhologichna mobilizatsiia ukrainskoho suspilstva yak chynnyk vidnovlennia suverenitetu Ukrainy. [Psychological mobilization of Ukrainian society as a factor in restoring Ukraine's sovereignty.] Ukraina. Zdorovia natsii. № 4/1 (41). S.24-32.

Carroll, J.J. (2017). Image and imitation the visual rhetoric of pro-russian propaganda The Ideology and Politics. Journal Post-Soviet Transit between Revolution and Restoration. Issue 2 (8), pp.36-79 URL: <https://ideopol.org/wp-content/uploads/2018/01/2.5.20ENG.20Carrol%20Prefinal.pdf>. (дата останнього

відвідування 15 травня 2018).

Cronin, Audrey Kurth. (2006). Cyber-Mobilization: The New Levée en Masse. US Army War College. Parameters, Summer 36 (2), pp.77-87. URL: www.carlisle.army.mil/usawc/Parameters/06summer/cr... (Accessed. 20.12. 2019)

Dreier, Peter. (1982). Capitalists vs. the media: an analysis of an ideological mobilization among business leaders. Media, Culture and Society Volume: 4 issue: 2, pp.111-132. DOI 10.1177/016344378200400203.

Ensley, Michael J. (2012). Incumbent positioning, ideological heterogeneity and mobilization in U.S. House elections Public Choice 151, pp.43-61. DOI 10.1007/s11127-010-9733-3.

Jenkins, J. Craig. (1983). Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. Vol. 9: 527-553. DOI: 10.1146/annurev.so.09.080183.002523.

Junger Ernst. (1930). Die totale Mobilmachung. In: Krieg und Krieger (hrsg. v. Ernst Junger). Berlin. pp. 10-30.

McGovern, Stephen J. (2009). Mobilization on the Waterfront. The Ideological/Cultural Roots of Potential Regime Change in Philadelphia. Volume: 44 issue: 5, page(s): 663-694. DOI: 10.1177/1078087408323943.

Oushakine, Serguei Alex. (2011). Otstraivaya istoriyu: sovetkoye proshloye segodnya. Vvedeniye k tematiceskomu bloku «Vmesto pamyati: Sovetskoye segodnya». Building History: The Soviet Past Today. Introduction to the thematic block “Instead of memory: [Building History: The Soviet Past Today. Introduction to the thematic block “Instead of memory: Soviet today.”] Neprikosnovenny zasap 80. pp.10-16. URL: <https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/oushakine/files/330-33450351>. (Accessed. 20.12. 2019)

Sefa Şmşek. (2007). «People’s Houses» as a nationwide project for ideological mobilization in early Republican Turkey, Turkish Studies, 6:1, pp. 71-91, DOI: 10.1080/1468384042000339339.

Стаття надійшла до редакції 25.12.2019